

RES JUDICATA PRINCIPO ĮGYVENDINIMO GRUPĖS IEŠKINIŲ PROCESĖ PROBLEMOS

Lektorius Egidijus Krivka

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 93
Elektroninis paštas ekrivka@ltu.lt

Pateikta 2004 m. kovo 18 d.

Parengta spausdinti 2004 m. liepos 14 d.

Pagrindinės sąvokos: teismo sprendimo *res judicata* galia, teismo sprendimo prejudicinė galia, grupės ieškinys.

S a n t r a u k a

Straipsnio tikslas – iškelti ir išanalizuoti aktualias ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse dar neišspręstas *res judicata* principo įgyvendinimo grupės ieškinių procese kai kurias problemas ir pasiūlyti jų sprendimo galimas kryptis, remiantis užsienio šalių teisės ir praktikos laimėjimais šioje srityje.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse dėl viešojo intereso gynybos yra įteisintas grupės ieškinių institutas, tačiau kodekse dar neišspręstos *res judicata* principo taikymo grupės ieškinių procesuose problemos. Grupės ieškinių esmę sudaro tai, kad grupės ieškinių byloje priimto teismo sprendimo *res judicata* galia yra išplečiama visai grupei, todėl *res judicata* principo taikymo grupės ieškiniuose ypatumai pasireiškia šio principo veikimo atitinkamų ribų nustatymu. Nustatant teismo sprendimo *res judicata* galios priklausomybę nuo bylos baigties, siekiama apsaugoti grupės narius nuo nesąžiningo arba nekompetentingo atstovavimo. Straipsnyje taip pat išnagrinėta tapačių ieškinių taisyklė (lot. *lis pendens*) grupės ieškinių procese. Ši taisyklė neleidžia teismui pradėti nagrinėti ieškinius, kurie yra tapatūs teismuose jau nagrinėjamiems ieškiniams.

Straipsnyje analizuojama Brazilijos ir JAV teisė ir patirtis taikant *res judicata* principą grupės ieškinių bylose, kadangi šios valstybės turi labiausiai išvystytus, seniausius ir skirtingai reglamentuojamus grupės ieškinių institutus. Be to, Brazilija yra kontinentinės teisės sistemos šalis, o JAV – bendrosios teisės sistemos šalis, todėl šių valstybių grupės ieškinių proceso teisės ir praktikos analizė gali pateikti išsamius atsakymus į rūpimus klausimus.

Įvadas

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – LR CPK) 49 straipsnio 5 dalmi [1] įteisinus viešojo intereso gynybą grupės ieškiniams, iškilo tokio proceso funkciona-

vimo užtikrinimo problemų [2]. Viena iš tokių svarbesnių problemų yra *res judicata* principo taikymo problema grupės ieškiniuose [3].

Res judicata principo taikymo efektas pasireiškia dviem aspektais: negatyviuoju ir pozityviuoju. Negatyvusis *res judicata* principo efektas pasireiškia tuo, kad bylos šalys negali pakartotinai pareikšti tapataus ieškinio (lot. *non bis in idem*), o pozityvusis *res judicata* principo efektas pasireiškia tuo, kad teismo sprendimas gali būti naudojamas kaip reikalavimo pagrindas kitoje civilinėje byloje, t. y. teismo sprendimas įgyja prejudicinę galią, ir juo nustatyti faktai negali būti bylos šalių ginčijami kitose bylose [4, p. 129–131].

Grupės ieškinio samprata yra glaudžiai siejama su teismo sprendimo grupės ieškinių procese *res judicata* principo galia. Grupės ieškinys – tai ieškinys, kurį pareiškia grupei atstovaujantis ieškovas, gindamas teises ir interesus, kurie priklauso asmenų grupei, o teismo sprendimas turės teisinę galią grupei, kaip nedalomai visumai. Taip grupės ieškinio byloje priimto teismo sprendimo *res judicata* principo galia yra išplečiama visai grupei. Minėtas *res judicata* principo aspektas padeda atskleisti grupės ieškinio esmę. Dėl šio *res judicata* principo aspekto JAV iki 1966 m. Federacinių civilinio proceso taisyklių (toliau – FCPT) pakeitimo tariamasis grupės ieškinys (angl. *spurious class action*) ir Prancūzijos bendras kelių ieškovų pareikštas ieškinys (pranc. *action en représentation conjoint*) nėra laikomi grupės ieškinių, nes bylose pagal šiuos ieškinius teismo sprendimų *res judicata* galia susieja tik tuos asmenis, kurie specialiai pritarė jų įtraukimui (angl. *opt in*) į grupę ar specialiai įgaliojo, pasirašydami atskirą dokumentą, asociaciją atstovauti jų interesams teisme. Analogiškai ir Lietuvoje privalomas ir fakultatyvinis procesinis bendrininkavimas neturėtų būti tapatinami su grupės ieškinio institutu dėl teismo sprendimo *res judicata* galios [3].

Grupės ieškiniuose teismo sprendimo *res judicata* galia, kitaip nei klasikinėje civilinio proceso doktrinoje, turėtų būti svarbūs ir nedalyvavusiems byloje asmenims. Sistemškai aiškinant LR CPK, galima manyti, kad ir Lietuvoje toks požiūris yra įmanomas. Ši mintis pastebima LR CPK 182 straipsnio 2 punkte, kuris atleidžia dalyvaujančius byloje asmenis nuo pareigos įrodinėti aplinkybes, nustatytas įsiteisėjusiu teismo sprendimu ankstesnėje byloje, kurioje jie nedalyvavo, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad LR CPK 182 straipsnio ryšys su LR CPK 49 straipsnio 5 dalimi nėra pakankamai akivaizdus, todėl nėra aiškaus atsakymo, ar grupės ieškiniuose teismo sprendimo prejudicinė galia būtų būdinga ir nedalyvavusiems byloje asmenims [3].

Nepaisant pastebėtų trūkumų ir neaiškumų, LR CPK nuostata dėl teismo sprendimo *res judicata* galios nedalyvavusiems byloje asmenims yra tinkama grupės ieškinio sampratai pagrįsti bei grupės ieškinių procesui įtvirtinti ir galėtų būti taikoma teismo sprendimams, priimtiems grupės ieškinių procesuose. Tačiau grupės ieškinių procesui visiškai netinkama dabartinė LR CPK 266 straipsnio formuluočių, kuri be jokių išimčių draudžia teismo sprendime nustatyti neįtrauktų dalyvauti byloje asmenų teises ir pareigas, todėl *res judicata* principo taikymo grupės ieškinių procesuose problema LR CPK yra dar neišspręsta, todėl aktuali.

Esant tokiai situacijai Lietuvoje, ypatingai svarbu atlikti *res judicata* principo įgyvendinimo grupės ieškiniuose problemos teorijos ir praktikos mokslinius tyrimus ir apibendrinti užsienio valstybių patirtį šioje srityje.

1. *Res judicata* principo taikymo tikslai ir ribos kontinentinės ir bendrosios teisės sistemose

Kontinentinės teisės sistemoje ir bendrosios teisės sistemoje pagrindiniai *res judicata* principo taikymo tikslai yra tokie pat. *Res judicata* principas ir vienoje, ir kitoje teisinėje sistemoje naudojamas tam, kad būtų užkirstas kelias pakartotinai pareikšti tapatų ieškinį teisme (negatyvusis *res judicata* principo efektas): šalys ir kiti byloje dalyvavę asmenys neturi teisės dėl to paties ginčo kreiptis į teismą su ieškiniu, nes priimtas teismo sprendimas yra galutinis (angl. *finality of judgements*). *Res judicata* principas abiejose teisės sistemose ap-

ima ne tik draudimą pakartoti procesą pareiškiant tapatų ieškinį (angl. *claim preclusion*), bet apima ir teismo sprendimo prejudicinę galią (angl. *issue preclusion* arba *collateral estoppel*) – dalyvavę byloje asmenys netenka teisės ginčyti teismo nustatytus faktus ir teisinius santykius, taip pat teismo nustatytų aplinkybių nereikia iš naujo įrodinėti kitoje byloje (pozityvusis *res judicata* principo efektas).

Tačiau minėtose teisės sistemose yra nevienodos *res judicata* principo veikimo ribos. Kontinentinės teisės sistemos šalyse *res judicata* principo veikimas apima tik reikalavimus, kurie buvo pareikšti pirmojoje byloje, t. y. tik šie reikalavimai negali būti pakartotinai iškelti vėlesnėse bylose, turinčiose tą patį pagrindą. Todėl iš to paties ginčo kylantys reikalavimai, kurie nebuvo pareikšti pirmojoje byloje, gali tapti vėlesnės civilinės bylos ieškinio dalyku.

Bendrosios sistemos šalyse *res judicata* principo veikimo ribos yra kiek kitokios, nes vėlesnėje byloje draudžiama pareikšti ne tik tuos pačius reikalavimus, bet ir tuos reikalavimus, kurie potencialiai galėjo būti, bet nebuvo pareikšti pirmojoje byloje. Tai reiškia, kad visi reikalavimai, kurie gali būti pareikšti civilinėje byloje, privalo būti pareikšti, kitaip netenkama teisės juos pareikšti vėlesnėse bylose [5]. Toks griežtas požiūris į *res judicata* principo taikymą tampa labiau suprantamas ir pateisinamas, kai yra nagrinėjamas siejant su visa teisine sistema. Pavyzdžiui, JAV griežtą požiūrį į *res judicata* principo taikymą atsveria kitos procesinės priemonės: liberali įrodymų atskleidimo procedūra (angl. *discovery*), ieškinio dalyko pakeitimo liberalesnės taisyklės, teisėjo diskrecija teismo sprendimu išspręsti klausimus, kurių šalys tiesiogiai savo ieškiniuose nenurodė [6]. Be to, kai kuriais atvejais JAV teismai gali ir netaikyti *res judicata* principo taisyklių, jei konkrečios bylos aplinkybės rodo, kad tai visišškai tapatus proceso kelias, jeigu pripažįstama, kad taip yra teisinga [7].

Nustatyti faktiniai *res judicata* principo veikimo skirtumai kontinentinės ir bendrosios teisės sistemose rodo, kad požiūris į šio principo veikimą bei šio veikimo ribas yra ir gali būti nevienareikšmiškas, todėl gali būti diskutuojama dėl *res judicata* principo veikimo objektinių, subjektinių ir laiko ribų, ypatingai sprendžiant grupės ieškinio instituto įtvirtinimo ir funkcionavimo problemas.

2. *Res judicata* principo ypatumai grupės ieškinių procese

Kuriant grupės ieškinių proceso modelį Lietuvoje, vieni iš labiausiai diskutuotinių klausimų yra šie: (1) ar teismo sprendimo *res judicata* galia automatiškai turėtų būti susijusi su grupės nariais, išskyrus atvejus, kai jie pasitraukia iš grupės po bylos iškėlimo, (2) ar po bylos iškėlimo iš grupės narių turėtų būti reikalaujama imtis įstojimą į bylą patvirtinančių veiksmų tam, kad jie būtų susiję su teismo sprendimo *res judicata* galia.

Res judicata principo galia tradiciniame individualistiniame civiliniame procese tampa rimta kliūtimi įtvirtinant grupės ieškinius kontinentinės teisės sistemos valstybėse. Čia teismo sprendimo *res judicata* galia susijusi tik su byloje dalyvavusiais asmenimis, todėl į procesą neįtraukti tretieji asmenys negali pasinaudoti tokio sprendimo *prejudicine* galia, nors teismo sprendimas ir būtų suijęs su jų interesais (subjektinės *res judicata* principo ribos). Teismo sprendimas, kurio teisinė galia susijusi tik su byloje dalyvavusiais asmenimis, netenka prasmės grupės ieškinių procese.

JAV gana ilgai buvo priešinamasi idėjai, kad teismo sprendimai grupės ieškinių bylose sukeltų teises pasekmes ir nedalyvavusiems byloje asmenims, t. y. kad grupės ieškinių bylose priimti sprendimai turėtų *res judicata* principo *erga omnes* (lot. *erga omnes* – prieš visus) galią, ypač tais atvejais, kai sprendimas nepalankus grupei. Pirmoji grupės ieškinius JAV reglamentuojanti rašytinė taisyklė nustatė, kad „sprendimas neturės prejudicinės galios visoms nedalyvavusių šalių teisėms ir ieškiniams“ [8]. Tačiau neretai teismai tiesiog atvirai ignoruodavo šią taisyklę [9]. JAV FCPT 23 taisyklės 1966 metų pakeitimai aiškiai įteisino grupės ieškinių priimto sprendimo *res judicata* galią visiems grupės nariams, nesvarbu, ar

teismo sprendimu grupės ieškinys patenkinamas, ar ne (JAV FCPT 23 (c)(2)(B) ir 23(c)(3) taisyklė)¹.

Grupės ieškinys yra ieškinys, kuriuo siekiama apginti ne tik dalyvaujančių, bet ir nedalyvaujančių bei nedalyvaujančių byloje asmenų grupės interesus, todėl teismo sprendimo teisinė galia turi turėti *res judicata* principo *ultra partes* (lot. *ultra partes* – už šalių) galią. Iki 1966 m. JAV FCPT įteisinta viena iš trijų grupės ieškinių rūšių – tariamasis grupės ieškinys (angl. *spurious class action*) – neturėjo *ultra partes* efekto, todėl buvo laikomas ne grupės ieškiniu, o procesinio bendrininkavimo priemone, kuriai reikalingas išankstinis teismo leidimas.

Grupės ieškinių proceso esminiu elementu tampa individualiam procesui nebūdingas *res judicata* principo *erga omnes* pobūdis. „Kai tik sprendimas dėl grupės ieškinių tampa privalomas visai grupei, prieiname prie grupės ieškinių esmės“ [10, p. 1849, 1850]. Kai kurie teisininkai įrodinėja, kad kai grupės ieškinių dalykas yra išsklaidytoji (difuzinė) teisė, tai yra būtina atitinkamą efektą suteikti ir teismo sprendimui, t. y. teismo sprendimas neturėtų būti glaudžiai susietas su konkrečiais asmenimis [11, p. 330].

Būtina išvada, kad sprendžiant klausimą dėl grupės ieškinių įteisinimo įstatymuose, ypatingą vietą užima *res judicata* principo problema. Grupės ieškinių dalykas yra ir nedalyvaujančių asmenų teisės ir interesai, todėl jie turi būti apsaugoti nuo nesąžiningo ir nekompetentingo atstovavimo. Tai gali būti įgyvendinama grupės ieškinių procese vykdant atstovavimo adekvatumo teisminę kontrolę ir (ar) nustatant *res judicata* principo veikimo grupės ieškiniuose tam tikrą reglamentavimą, taip pat turi būti rūpinamasi užtikrinti tinkamą balansą tarp atstovavimo grupės interesams sąžiningumo ir teismo sprendimo *res judicata* galios.

Kad būtų pasiektas balansas tarp atstovavimo grupės interesams sąžiningumo ir teismo sprendimo *res judicata* galios, praktikoje yra naudojamos dvi pagrindinės alternatyvos: arba teismo sprendimas tampa privalomas visiems grupės nariams, nesvarbu, kokia bylos baigtis, tai yra dominuojanti taisyklė bendrosios teisės grupės ieškinių doktrinoje [12], arba teismo sprendimas tampa privalomas visiems grupės nariams tik tada, kai teismo sprendimas yra palankus grupei. Pastarasis variantas JAV teisėje žinomas kaip *vienakryptė prejudicija* (angl. *one way preclusion*), o kontinentinės teisės sistemos terminologijoje tai vadinama *priklausomai nuo proceso baigties* (lot. *secundum eventum litis*).

Teismo sprendimo *res judicata* principo galia grupės ieškinių bylose yra daug svarbesnė kontinentinės teisės sistemos šalyse, nes čia teismo precedentas yra formaliai nepripažįstamas arba nepakankamai išvystytas, o *res judicata* principo samprata kiek kitokia negu bendrosios teisės sistemos šalyse.

3. Teismo sprendimo *res judicata* galios priklausomybės nuo bylos baigties problemos

Grupės ieškinių bylose išplečiant *res judicata* principo veikimo ribas, ypatingas dėmesys turi būti skiriamas grupės narių apsaugai nuo nesąžiningo ir nekompetentingo atstovavimo. Praktikoje tai pasiekama nustatant teismo sprendimo *res judicata* galios atitinkamą priklausomybę nuo bylos baigties. Panagrinėsime, kaip tai daroma Brazilijos ir JAV grupės ieškinių bylose. Šių dviejų valstybių pasirinkimas yra neatsitiktinis. Šiose valstybėse yra labiausiai išvystyti seniausi ir skirtingai reglamentuojami grupės ieškinių institutai, jos turi didelę patirtį šioje srityje. Be to, Brazilija yra kontinentinės teisės sistemos šalis, o JAV – ben-

¹ JAV FCPT 23 (c)(2)(B): „Teismo sprendimas, nesvarbu, ar jis palankus, ar ne, bus skirtas visiems nariams, kurie neprašė jų pašalinti.“

JAV FCPT 23 (c)(3): „Teismo sprendimas dėl ieškinių, patvirtinto kaip grupės ieškinys pagal (b)(1) ar (b)(2) dalies sąlygas, nesvarbu, ar jis palankus grupei, ar ne, apims ir bus taikomas tiems, kuriuos teismas pripažins kaip grupės narius. Teismo sprendime dėl ieškinių, patvirtinto kaip grupės ieškinys pagal (b)(3) dalies sąlygas, nesvarbu, ar jis palankus grupei, ar ne, turi būti apimti ir tiksliai nurodyti ar apibūdinti visi, kurie buvo informuoti pagal (c)(2) dalies reikalavimus ir kurie neprašė jų pašalinti, ir kuriuos teismas pripažins kaip grupės narius.“

drosios teisės sistemos šalis, todėl šių valstybių grupės ieškinio proceso teisės ir praktikos analizė gali geriausiai padėti atskleisti ir spręsti šiame straipsnyje nagrinėjamas problemas.

Brazilijos vartotojų teisių apsaugos ir gynimo kodekso 103 straipsniu nustatyta, kad teismo sprendimas dėl grupės ieškinio turi *res judicata* galią ir yra privalomas visiems grupės nariams, jeigu neturi neigiamo poveikio individualiems grupės narių interesams ar teisėms, ir nustatytais atvejais akcentuojama galimybė pareikšti individualius ieškinius dėl žalos atlyginimo¹. Tai reiškia, kad jeigu grupės ieškinys patenkinamas, visi asmenys, net ir nedalyvavę byloje, galės pasinaudoti sprendimo prejudicine galia. Jei grupės ieškinys teismo sprendimu atmetamas, tai grupės ieškinys dėl tų pačių grupės teisių ir interesų pakartotinai negali būti pareikštas, tačiau grupės nariams toks teismo sprendimas neužkerta kelio tolimesniems procesams – kiekvienas iš jų gali kreiptis atskirai į teismą dėl savo individualių teisių ir interesų gynimo.

Transindividualios grupės teisės (difuzinės ir kolektyvinės) yra glaudžiai susijusios su individualiomis grupės narių teisėmis. Difuzinės teisės pažeidimas (pvz., teisės į teisingą reklamą pažeidimas) gali sąlygoti ir individualių teisių pažeidimus, todėl dėl savo bendros kilmės jos vadinamos *homogeniškomis*. Šiuo atveju grupės ieškinio dalykas yra kelio užkirtimas klaidinančiai reklamai (angl. *injunctive class action*). Jei grupės ieškinys patenkinamas, ne tik tokia reklama turės būti nutraukta, bet ir visiems grupės nariams šis sprendimas turės *res judicata* galią. Pareikšdami individualius ieškinius dėl žalos, kurią padarė klaidinanti reklama, atlyginimo, grupės nariai jau neturės įrodinėti, kad reklama buvo klaidinanti. Jei grupės ieškinys bus atmetas, tai reklama nebus pripažinta kaip klaidinanti ir todėl nebus nutraukta. Toks sprendimas turi *res judicata* galią, ir grupė, kaip tikroji grupės ieškinio proceso šalis, negalės pareikšti tapataus grupės ieškinio. Vis dėlto atskiri grupės nariai turės teisę kreiptis į teismą su individualiais ieškiniiais ir reikalauti pripažinti reklamą kaip klaidinančią bei atlyginti dėl jos atsiradusią žalą.

Kad būtų visiškai atskleistas *res judicata* principo veikimas Brazilijos teisėje, yra svarbu aptarti teisinę galią teismo sprendimų, kuriais grupės ieškinių bylose ginamos homogeniškos individualios teisės. Brazilijoje grupės ieškiniai dėl grupės nariams padarytos žalos atlyginimo yra deklaratyvaus pobūdžio, nes jais leidžiama siekti tik atsakovo civilinės atsakomybės fakto konstatavimo. Jei toks grupės ieškinys patenkinamas, kiekvienas grupės narys tampa susietas šio sprendimo *res judicata* galia, tačiau siekdamas patirtų nuostolių atlyginimo, grupės narys turi kreiptis su atskiru ieškiniu į teismą ir įrodyti, kad jis yra tos grupės narys, bei nusakyti nuostolių dydį. Jei deklaratyvus grupės ieškinys patiria nesėkmę, tai grupės nariai nėra siejami tokio sprendimo *res judicata* galia ir gali individualiai kreiptis į teismą bei įrodinėti pagrįstumą tų reikalavimų, kurių nepavyko įrodyti grupės ieškinio procese.

¹ Brazilijos vartotojų teisių apsaugos ir gynimo kodekso 103 straipsnis:

„Teismo sprendimai dėl šiame kodekse nurodytų grupės ieškinių turės *res judicata* galią ir bus:

I. *erga omnes* grupės ieškiniuose dėl difuzinių teisių gynimo, nebent ieškinys bus pripažintas kaip nepagrįstas dėl įrodymų nepakankamumo, ir šiuo atveju bet kuri institucija, turinti teisę pareikšti grupės ieškinį, galės pareikšti tapatų ieškinį, pagrįsdama jį naujais įrodymais;

II. *ultra partes* grupės ieškiniuose dėl kolektyvinių teisių gynimo, bet apribotas grupe, nebent ieškinys bus pripažintas kaip nepagrįstas dėl įrodymų nepakankamumo, ir šiuo atveju bet kuri institucija, turinti teisę pareikšti grupės ieškinį, galės pareikšti tapatų ieškinį, pagrįsdama jį naujais įrodymais;

III. *erga omnes* grupės ieškiniuose dėl homogeniškų individualių teisių gynimo, jei teismo sprendimas palankus visiems grupės nariams.

1 dalis. *Res judicata* efektas, nurodytas 1 ir 2 punktuose, neturi neigiamo poveikio individualiems grupės narių interesams ar teisėms.

2 dalis. Jei atmetamas ieškinys dėl 3 punkte nurodytų teisių gynimo, tai nedalyvavę grupės nariai, kurie neįstojo į procesą kaip bendraieškiai, gali pareikšti individualius ieškinius dėl žalos atlyginimo.

3 dalis. Grupės ieškinių bylose dėl difuzinių ir kolektyvinių teisių gynimo priimtų teismo sprendimų *res judicata* principo efektas neturės neigiamo poveikio individualioms grupės narių teisėms. Jie galės pareikšti individualius ar grupės ieškinius dėl žalos atlyginimo. Tačiau jei ieškinys patenkinamas, teismo sprendimu dėl grupės ieškinio galės pasinaudoti grupės nariai, kurie galės pareikšti individualius ieškinius dėl žalos apskaičiavimo ir pagal 96–99 straipsnius reikalauti jo įvykdymo.“

Grupės ieškinių procesas Brazilijoje išsiskiria ypač didelėmis inovacijomis. Priešingai nei tradicinėje *res judicata* principo sampratoje, Brazilijos įstatymuose įteisinta, kad teismo sprendimas neturi *res judicata* galios, jei grupės ieškinys yra atmetamas dėl to, kad buvo pripažintas kaip nepagrįstas dėl įrodymų trūkumo. Tokiu atveju bet kuris grupės atstovas gali pareikšti tokį pat grupės ieškinį, jei pateikiama naujų įrodymų (pvz., vystantis mokslui atmandama naujų duomenų apie tam tikrų produktų sukeltą žalą). Pripažįstama, kad ši nuostata yra sunkiai įgyvendinama, nes manoma, kad tokiu atveju teismas savo sprendime turėtų aiškiai ir nedviprasmiškai nurodyti, jog grupės ieškinys nepagrįstas dėl įrodymų trūkumo, o tai praktikoje yra mažai tikėtina.

Res judicata principo veikimo sistema, kuri priklauso nuo teismo proceso rezultato, svarbi ne tik besivystančiose šalyse. JAV teismai, nagrinėdami individualius ieškinius, dažnai taiko taisyklę „*res judicata* principas susijęs su kitais, atsižvelgiant į bylos baigtį“ (lot. *res judicata erga omnes secundum eventum litis*) [13]. Tai reiškia, kad teismo sprendimo *res judicata* galia susijusi su kitais, kai ieškinys patenkinamas, ir teismo sprendimas neturi *res judicata* galios kitiems asmenims, kai ieškinys atmetamas. Šios taisyklės taikymo ypatumus paaiškina toks pavyzdys. Autoavarijoje buvo sužaloti autobuso keleiviai. Keleivis A padavė į teismą transporto bendrovę, tvirtindamas, kad avarija įvyko dėl autobuso vairuotojo neatšargumo. Jei teismas pripažįsta, kad transporto bendrovė atsakinga už padarytą žalą, tai kitoje byloje, iškeltoje pagal keleivio B ieškinį, teismas gali civilinės atsakomybės klausimą laikyti išspręstą taip pat, kaip tai nuspręsta pirmojoje byloje, tačiau darydamas prielaidą, kad šis klausimas pirmojoje byloje buvo išnagrinėtas tinkamai. Tokios teismo diskrecijos egzistavimas pateisinamas, jeigu nėra priešasčių manyti, kad nagrinėjamoje byloje turėtų būti priimtas kitoks sprendimas. Neegzistuoja jokių teisinių priešasčių pakartoti tokį pat procesą, nes atsakovas jau turėjo visas galimybes sąžiningam procesui. Tačiau atsakovui laimėjus pirmąją bylą, inicijuotą keleivio A, keleivis B nėra susijęs su jokiais to sprendimo galiomis, nes jis nebuvo viena iš šalių toje byloje.

Minėta taisyklė turi išimčių. Tokia vienakryptė prejudicija nebus taikoma, jei tai dėl atsakovo neteisinga ir nesąžininga. Be to, vienakryptė prejudicija tam tikrais atvejais gali sukelti ir nepageidaujamų pasekmių ieškovui. Jei vienoje byloje tam tikras produktas, pavyzdžiui, vaistai, galėtų būtų pripažinti sukeltantys žalą žmogaus sveikatai, tai atsakovas, siekdamas išvengti jo atsakomybę nustatančio ir prejudicinę galią turinčio teismo sprendimo, gali bylą baigti taikos sutartimi (taikos sutartyje aptartos aplinkybės neturi prejudicinės galios kitose bylose). Tada teismo sprendimas nenustatytų atsakovo atsakomybės dėl visos produkcijos partijos, todėl kiti nuo šio produkto nukentėję asmenys negalėtų pasinaudoti tokio sprendimo prejudicine galia, o tokios atsakovo paveiktos faktinės aplinkybės stabdytų arba sunkintų asmenų grupės teisių ir interesų gynybą.

JAV grupės ieškinių procese vykdoma atstovavimo adekvatumo teisminė kontrolė, todėl čia nepripažįstama taisyklė „*res judicata* principas susijęs su kitais, atsižvelgiant į bylos baigtį“. Tačiau tai nėra pakankamai įtikinamas argumentas, kadangi interesų atstovavimo adekvatumas yra priemonė tinkamai ginti nesančių byloje grupės narių interesus, bet ne susieti juos teismo sprendimo *prejudicine* galia. JAV tam tikra funkcinė analogija taisyklei „*res judicata* principas susijęs su kitais, atsižvelgiant į bylos baigtį“ buvo anksčiau čia veikęs įprotis prieš grupės ieškinio sertifikavimą surengti preliminarų posėdį, kuriame iš anksto įvertinama grupės ieškinio sėkmės galimybė [14]. Tačiau JAV Aukščiausiasis Teismas 1974 metais byloje *Eisen v. Carlisle* nusprendė, kad yra neteisėta preliminarai įvertinti bylos aplinkybes ir nustatyti, kad tikėtina, jog ieškovas laimės bylą, ir dėl to perkelti bylinėjimosi išlaidų (pranešimų ieškovams) našta atsakovui [15].

Palyginkime pasitraukimo (angl. *opt out*) grupės proceso modelį [3] ir taisyklę „*res judicata* principas susijęs su kitais, atsižvelgiant į bylos baigtį“. Jeigu yra taikoma aptariamoji taisyklė, tai neigiamo teismo sprendimo *res judicata* galia nebus skirta grupės nariams, todėl jiems pasitraukimo iš grupės klausimas neturėtų būti labai aktualus, nes nesukels jiems jokių individualių teisinių pasekmių. Manome, kad veikiant minėtai taisyklei, pasitraukimo gru-

pės proceso modelio taikymas būtų perteklinis. Ir atvirkščiai – jeigu veikia pasitraukimo grupės proceso modelis, tai teismo sprendimo *res judicata* galia bet kuriuo atveju nebus susijusi su pasitraukusiu asmeniu, o tai apima daug plačiau negu taisyklė „*res judicata* principas susijęs su kitais, atsižvelgiant į bylos baigtį“. Todėl ir tokiu atveju šios taisyklės taikymas yra perteklinis, nes pasitraukimo grupės proceso modelis apima šios taisyklės veikimo sferą.

Pasitraukimo grupės proceso modelis yra pateisinamas tik teisės sistemoje, kurioje teismo sprendimas dėl grupės ieškinio skirtas nesantiems grupės nariams, nesvarbu, kokia bylos baigtis, t. y. nesvarbu, ar teismo sprendimas grupei yra naudingas, ar ne. Tačiau pasitraukimo grupės proceso modelis yra netaikytinas su taisykle „*res judicata* principas susijęs su kitais, atsižvelgiant į bylos baigtį“. Kol su nesančiais grupės nariais nebus susijęs nenaudingas teismo sprendimas dėl grupės ieškinio, tol bet kuriam grupės nariui nėra jokio objektyvaus poreikio pasitraukti iš grupės.

4. Tapačių ieškinių taisyklė grupės ieškinių procese

Grupės ieškinių procesą pagal *res judicata* principo taikymą tam tikra prasme taip pat charakterizuoja taisyklė, neleidžianti teismui nagrinėti ieškinių, kurie yra tapatūs teismuose jau nagrinėjamiems ieškiniams. Tai *tapačių ieškinių taisyklė* (lot. *lis pendens*). Tapačių ieškinių taisyklė tam tikra prasme atitinka *res judicata* principą, tik *res judicata* principas taikomas jau išnagrinėtoms byloms, o tapačių ieškinių taisyklę nagrinėjamos byloms taiko teismas *ex officio*.

Grupės ieškinių procese tapačių ieškinių taisyklė gali pasireikšti dviem aspektais:

- 1) tarp dviejų ir daugiau identiškų grupės ieškinių;
- 2) tarp grupės ieškinio ir atitinkamo individualaus ieškinio.

Pirmuoju aspektu tapačių ieškinių taisyklės taikymas, kai dėl vienos grupės tapačių interesų bylinėjamosi dviejose ar daugiau grupės ieškinių bylose tame pačiame ar kituose teismuose, nėra specialiai aptariamas grupės ieškinių procesą reglamentuojančiose taisyklėse, todėl yra taikytinos tradicinės kontinentinės teisės sistemos individualius ieškinius reglamentuojančios taisyklės: antrasis ieškinys nepriimamas ir gražinamas arba paliekamas nenagrinėtas.

Bendrosios teisės sistemoje šis klausimas sprendžiamas kiek kitaip nei kontinentinės teisės sistemoje, nes čia „kiekvienas teismas turi diskrecijos teisę sustabdyti procesą, jei mano, kad kitas teismas gali adekviau išspręsti ginčą“ [16, p. 194]. Minėta taisyklė taikoma ir Anglijoje [17, p. 105], išskyrus bylas, patenkančias į Europos Tarybos 2000 12 22 reglamentą *Dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo* (EB Nr. 44/2001).

Kontinentinės teisės sistemoje individualius ieškinius reglamentuojančios tapačių ieškinių taisyklės taikymas grupės ieškiniams negali būti laikomas pačia tinkamiausia grupės interesų gynimo forma. Pagal kontinentinės teisės sistemos bendrąją taisyklę, bylos ribas apibrėžia ieškinys: teismas negali peržengti ieškiniu nustatytų bylos ribų¹, išskyrus kai kurias išimtis (pvz., Lietuvoje šeimos ir darbo bylose), nes ieškinio dalyko pakeitimo teisė yra suteikiama ieškovui ir tai yra griežtai reglamentuojama. Teismo sprendimo pagal pirmąjį ieškinį prejudicija gali grupės nariams atnešti ir žalos, jei byla bus vedama nekompetentingo atstovo, kuris nepakankamai kvalifikuotai suformuluos ieškinį.

Manome, kad geriausia būtų sukurti lanksčias tapačių ieškinių taisykles, kurios leistų sujungti tapačius grupės ieškinius, pasirinkti ieškinį su plačiausiu dalyku, leistų vienos bylos atstovaujajam ieškovui įstoti į kitą bylą arba įteisintų visų šių priemonių įvairias kombinacijas.

Antrasis tapačių ieškinių taisyklės taikymo aspektas, kai grupės ieškinys, kaip ir atitinkamas individualus ieškinys, pareiškiamas remiantis tuo pačiu pagrindu. Ši situacija tiksliau

¹ Vokietija (ZPO 308 (1) str.), Prancūzija (CPK 4 ir 5 str.), Italija (CPK 112 str.).

apibūdintina kaip grupės ieškinys, iš dalies sutampantis su individualiais ieškiniiais, nei kaip tradicinis tapačių ieškinių taisyklės taikymo atvejis. Toks pavyzdys galėtų būti grupės ieškinyje dėl klaidinančios reklamos uždraudimo ir tuo pačiu metu vykstantis procesas dėl vartotojo pareikšto individualaus ieškinio dėl ta pačia klaidinančia reklama sukeltos žalos atlyginimo.

Brazilijos vartotojų teisių apsaugos ir gynimo kodekso 104 straipsnis įteisina bendrąją taisyklę, pagal kurią grupės narių individualūs ieškiniiai visada turi prioritetą prieš grupės ieškinius. Jeigu grupės narys nori savarankiškai ginti savo individualią teisę, tai jis tai gali daryti nepriklausydamas nuo grupės ieškinio egzistavimo ar grupės ieškinio proceso baigties. Atsakovui informavus ieškovą individualaus ieškinio byloje apie tuo pačiu metu vykstantį atitinkamą grupės ieškinio procesą, šis ieškovas, būdamas grupės narys, privalo per 30 dienų apsispręsti, ar jis tęsia pirmąjį procesą, ar prašo jį sustabdyti. Jei ieškovas apsisprendžia savarankiškai tęsti pradėtą procesą, jis negalės pasinaudoti grupės ieškinio procese priimtu teigiamu teismo sprendimu. Jei ieškovo prašymu civilinė byla sustabdoma, jis galės pasinaudoti grupės ieškinio procese priimtu teigiamu teismo sprendimu, bet neigiamo sprendimo prejudicija jam nebus skirta, ir tada jis toliau galės tęsti individualų procesą.

Išvados

1. *Res judicata* principo taikymo grupės ieškinio procese reglamentavimas turi ypatingą reikšmę sprendžiant klausimą dėl grupės ieškinio instituto įteisinimo įstatymuose, nes grupės ieškinio esmė yra ta, kad grupės ieškinio byloje priimto teismo sprendimo *res judicata* galia yra išplečiama visai grupei.

2. Lietuvoje *res judicata* principo taikymo grupės ieškinių procesuose problema yra dar neišspręsta, kadangi LR CPK 266 straipsnis draudžia teismo sprendime nustatyti neįtrauktų dalyvauti byloje asmenų teises ir pareigas, tačiau šią problemą būtina spręsti, nes viešajam interesui ginti LR CPK 49 straipsnio 5 dalimi jau yra įteisintas grupės ieškinyje.

3. Grupės ieškinio proceso esminis elementas yra individualiam procesui nebūdingas *res judicata* principo *erga omnes* (lot. *erga omnes* – prieš visus) pobūdis, todėl kai kurie teisininkai mano, kad kai grupės ieškinio dalykas yra išsklaidytoji (difuzinė) teisė, tai yra būtina atitinkamą efektą suteikti ir teismo sprendimui, t. y. teismo sprendimas neturėtų būti glaudžiai susietas su konkrečiais asmenimis.

4. Grupės ieškinio dalykas yra ir nedalyvaujančių byloje asmenų teisės ir interesai, teismo sprendimo *res judicata* galia daugeliu atveju susijusi su visais grupės nariais, net ir nedalyvavusiais byloje, t. y. teismo sprendimo teisinė galia turi *res judicata* principo *ultra partes* (lot. *ultra partes* – už šalių) galią, todėl tokių asmenų teisės ir interesai turėtų būti apsaugoti nuo nesąžiningo ir nekompetentingo atstovavimo. Tai gali būti įgyvendinama grupės ieškinių procese vykdant atstovavimo adekvatumo teisminę kontrolę ir (ar) nustatant *res judicata* principo veikimo grupės ieškiniuose tam tikrą reglamentavimą. Taip pat turi būti rūpinamasi užtikrinti tinkamą balansą tarp atstovavimo grupės interesams sąžiningumo ir teismo sprendimo *res judicata* galios.

5. Teismo sprendimo *res judicata* galia grupės ieškinių bylose paprastai įgyvendinama naudojant dvi pagrindines alternatyvas:

- 1) arba teismo sprendimas tampa privalomas visiems grupės nariams, nesvarbu, kokia bylos baigtis, tačiau paprastai tai derinama su grupės narių teise ir galimybe pasitraukti iš grupės proceso,
- 2) arba teismo sprendimas tampa privalomas visiems grupės nariams tik tokiu atveju, jei teismo sprendimas yra palankus grupei (vienakryptė prejudicija, taisyklė „*res judicata* principas susijęs su kitais, atsižvelgiant į bylos baigtį“).

6. Pagal pirmąją alternatyvą, grupės ieškinio procese priimto sprendimo *res judicata* galia turėtų būti susijusi su visais grupės nariais, neatsižvelgiant į grupės ieškinio bylos baigtį: ar teismo sprendimu grupės ieškinyje patenkinamas, ar ne.

7. Pagal antrąją alternatyvą, teismo sprendimas dėl grupės ieškinio turėtų būti privalomas visiems grupės nariams, jeigu jis palankus grupei. Jeigu grupės ieškinys būtų patenkinamas, tai visi asmenys, net ir nedalyvavę byloje, galėtų pasinaudoti teismo sprendimo prejudicine galia. Jei grupės ieškinys teismo sprendimu būtų atmetamas, tai grupės ieškinys dėl tų pačių grupės teisių ir interesų pakartotinai negalėtų būti pareikštas, tačiau grupės nariams toks teismo sprendimas neturėtų užkirsti kelio – kiekvienas iš jų gali atskirai kreiptis į teismą dėl savo individualių teisių ir interesų gynimo.

8. Manoma, kad jeigu grupės ieškinių procese vykdoma atstovavimo adekvatumo teisminė kontrolė, tai gali būti netaikoma taisyklė „*res judicata* principas susijęs su kitais, atsižvelgiant į bylos baigtį“. Tačiau tai nėra pakankamai įtikinamas argumentas, nes interesų atstovavimo adekvatumas yra priemonė tinkamai ginti nesančių byloje grupės narių interesus, bet ne susieti juos teismo sprendimo prejudicine galia. Būtina išvada, kad grupės ieškinių procese gali būti vienu metu taikoma ir atstovavimo adekvatumo teisminė kontrolė, ir taisyklė „*res judicata* principas susijęs su kitais, atsižvelgiant į bylos baigtį“.

9. Palyginus pasitraukimo (angl. *opt out*) grupės proceso modelį su taisykle „*res judicata* principas susijęs su kitais, atsižvelgiant į bylos baigtį“, paaiškėja, kad jeigu yra taikoma aptariamoji taisyklė, tai neigiamo teismo sprendimo *res judicata* galia nelies grupės narių, todėl jiems pasitraukimo iš grupės klausimas neturėtų būti labai aktualus, nes dalyvavimas grupėje jokių individualių teisių pasekmių jiems nesukels. Manome, kad veikiant minėtai taisyklei, pasitraukimo grupės proceso modelio taikymas būtų perteklinis.

10. Jeigu veikia pasitraukimo grupės proceso modelis, tai teismo sprendimo *res judicata* galia bet kuriuo atveju nebus skirta pasitraukusiam asmeniui, o tai apima daug plačiau negu taisyklė „*res judicata* principas susijęs su kitais, atsižvelgiant į bylos baigtį“. Todėl ir tokiu atveju šios taisyklės taikymas yra perteklinis, nes pasitraukimo grupės proceso modelis apima šios taisyklės veikimo sferą.

11. Pasitraukimo grupės proceso modelis yra pateisinamas tik teisės sistemoje, kurioje teismo sprendimas dėl grupės ieškinio susijęs su nesančiais grupės nariais, nesvarbu, kokia bylos baigtis, t. y. nesvarbu, ar teismo sprendimas grupei yra naudingas, ar ne. Tačiau pasitraukimo grupės proceso modelis yra netaikytinas su taisykle „*res judicata* principas susijęs su kitais, atsižvelgiant į bylos baigtį“. Kol su nesančiais grupės nariais nebus susijęs nenaudingas teismo sprendimas dėl grupės ieškinio, tol bet kuriam grupės nariui nėra jokio objektyvaus poreikio pasitraukti iš grupės.

12. *Res judicata* principo taikymo grupės ieškinio procese problemai taip pat yra svarbi tapačių ieškinių taisyklė (lot. *lis pendens*), neleidžianti teismui nagrinėti ieškinių, kurie yra tapatūs teismuose jau nagrinėjamiems ieškiniams. Tapačių ieškinių taisyklė tam tikra prasme atitinka *res judicata* principą, tik *res judicata* principas taikomas jau išnagrinėtoms byloms, o tapačių ieškinių taisyklė taikoma teismo iniciatyva nagrinėjamos byloms.

13. Grupės ieškinių procese tapačių ieškinių taisyklė gali pasireikšti dviem aspektais:

- 1) tarp dviejų ir daugiau identiškų grupės ieškinių;
- 2) tarp grupės ieškinio ir atitinkamo individualaus ieškinio.

14. Pirmuoju aspektu tapačių ieškinių taisyklės taikymas specialiai nėra aptariamas grupės ieškinių procesą reglamentuojančiose taisyklėse, todėl paprastai yra taikomos tradicinės individualius ieškinius reglamentuojančios taisyklės: kontinentinės teisės sistemoje antrasis ieškinys nepriimamas ir gražinamas arba paliekamas nenagrinėtas, o bendrosios teisės sistemoje teismai turi diskrecijos teisę sustabdyti procesą, jei mano, kad kitas teismas gali adekvačiau išspręsti ginčą.

15. Antrasis tapačių ieškinių taisyklės taikymo aspektas gali būti apibūdinamas labiau kaip grupės ieškinys, iš dalies sutampantis su individualiais ieškiniiais, nei kaip tradicinis tapačių ieškinių taisyklės taikymo atvejis. Kai kurios valstybės įteisina bendrąją taisyklę, pagal kurią grupės narių individualūs ieškiniai visada turi prioritetą prieš grupės ieškinius. Jeigu grupės narys nori savarankiškai ginti savo individualią teisę, tai jis tai gali daryti nepaisydamas grupės ieškinio egzistavimo ar grupės ieškinio proceso baigties.

16. Manome, kad geriausia būtų sukurti lanksčias tapačių ieškinių taisykles, kurios leistų sujungti tapačius grupės ieškinius, leistų pasirinkti ieškinį su plačiausiu dalyku, leistų vienos bylos atstovaujaniajam ieškovui įstoti į kitą bylą arba įteisintų visų šių priemonių įvairias kombinacijas.

LITERATŪRA

1. **Civilinio** proceso kodeksas, patvirtintas Lietuvos Respublikos 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX – 743 // Valstybės žinios. 2002. Nr. 36–1340.
2. **Krivka E.** Viešojo intereso apsauga naujajame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse // Jurisprudencija. 2003. T. 37 (29).
3. **Krivka E.** Grupės ieškinio problemos Lietuvos civilinio proceso teisėje // Jurisprudencija. 2004.
4. **Mikelėnas V.** Civilinis procesas. II dalis. – Vilnius: Justitia, 1997.
5. **Allen v. McCurry**, 449 U.S. 1980
6. **James F. Jr., Hazard C. G. Jr., Leubsdorf J.** Civil Procedure § 11.2. 2001.
7. **Restatement** (Second) of Judgments §§ 20, 26, 28. 1982; **Wright, Miller, Cooper.** Federal Practice and Procedure: Jurisdiction 2d § 4415, 4426. 2000.
8. **Federal Equity Rules**, § 48. 1842.
9. **Smith v. Swormstedt**, 57 U. S. 288. 1850.
10. **Hazard C.** Geoffrey Jr. et al. An Historical Analysis of the Binding Effect of Class Suits // University of Pennsylvania Law Review. 1998. Vol. 146.
11. **Taruffo M.** Le Azioni a Tutela Degli Interessi Collettivi. Vittorio Denti ed. 1976.
12. **Federal Rules of Civil Procedure**, § 23(c)(2)(B);(c)(3). 1966; Ontario Class Proceeding Act, § 27(3), 1992; Quebec Code of Civil Procedure, § 1027.1976.
13. **Bernhard v. Bank of America**, 122 P.2d 892. 1942; *Blonder-Tongue Lab. v. University of Ill. Found.*, 402 U.S. 313. 1971; **Parklane Hosiery Co. v. Shore**, 439 U.S. 322. 1979; **Zdanok v. Glidden Co.**, 327 F.2d 944 (2nd Cir.). 1964.
14. **Dolgow v. Anderson**, 43 F.R.D. 472 (D.C.N.Y. 1968).
15. **Eisen v. Carlisle & Jacquelin**, 417 U.S. 156 (1974).
16. **Friedenthal et al.** Civil Procedure. 1999.
17. **Neil A.** Principles of Civil Procedure. 1994.

Problems of Implementation of the Res Judicata Principle in Group Action Procedure

Lecturer Egidijus Krivka

Law University of Lithuania

Keywords: „res judicata“ power of court ruling, prejudicial power of court ruling, class action.

SUMMARY

The purpose of the article is to raise and analyze urgent and unsolved implementation problems of res judicata principle in group action procedure in Lithuania, and suggest possible directions for their solution, referring to the practice of foreign countries in this area.

The Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania establishes group action institute for the defense of public interest, though problems for applying the res judicata principle in group action

procedures, still remain unsolved, since article 266 of the Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania prohibits establishing rights and duties of not included in a case persons in the court ruling.

And the essence of the group action is that res judicata power of the court ruling, passed in group action case, is expanded for the whole group. Peculiarities of applying res judicata principle in group actions reveal in setting particular limits to the action of this principle. It is necessary to try to protect members of the group from dishonest and incompetent representation while determining dependence of the court ruling's res judicata power from the outcome of the case.

Res judicata power of court ruling in class actions, differently from the traditional civil procedure doctrine, should involve the persons who have not participated in the case. Systematically interpreting the Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania it can be considered that such an attitude is possible. This thought is observed in article 182, subsection 2 of the Code of Civil Procedure, which releases the persons participating in the case from the duty to prove the circumstances, set according to the passed court ruling in the previous case, in which they have not participated, however, the relation of article 182 of the Code of Civil Procedure to article 49, part 5 is not obvious enough, therefore there is no clear answer if prejudicial power of court ruling in group actions would also involve the persons not participating in the case.

Despite the gaps and obscurities, the provision of the Code of Civil Procedure regarding res judicata power of court ruling for persons not participating in the case is suitable for the substantiation of group action concept and consolidation of group action procedure and could be applied in court rulings, rendered in group action procedures. However, the current formulation of article 266 of the Code of Civil Procedure is completely inappropriate for group action procedure, which forbids without any exceptions to set the rights and duties of persons, not included in participation in a case, in the court ruling, therefore the problem of use of res judicata principle in group action procedures is still not settled in the Code of Civil Procedure.

